

ÜSLÛP VE TERCÜME

Doç. Dr. Hüseyin GÜMÜŞ(*)

Yazımız dahilinde, tercüme alanında yapılan çalışmaların bir tarihçesini vermekten ziyade, bir dilin kendine has ifade tarzı ile tercüme uslûbu üzerinde duracağız (1). İtalyanca **Traduttore - traditore** tabiri, bütün dünya dillerine bir atıf sözü olarak girmiş. Türkçemiz de "Tercüme yapmak ihanet etmek demektir!" "Mütercim haindir!" gibi ifadeler altında girmiş. Çünkü "**Traduttore**" kelimesi Türkçe'de "Mütercim", "**Traditore**" kelimesi de "hain" karşılığındadır. İtalyan dilinde bu iki kelimenin az çok ses bakımından birbirine benzemesi, yapılmak istenen kelime oyununa güç kazandırmakta, dolayısıyla de her mütercimin, yazarın esas dünyasına "ihamet etmesi" kaçınılmaz olduğu anlatılmak isteniyor.

Düşünen varlık dediğimiz insan, insanlığın şuuru denilen Tarih sahnesinde varolalı beri, anlaşma vasıtası olarak dil olgusunu kullanmaya başlaması ile birlikte, "Tercüme" ve "Çeviri" olgusunun da varolduğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan dünyanın çeşitli kesimlerinde oluşan anlaşma vasıtaları, tabii olarak birbirinden farklı gelişmiş ve bugünkü dünya dillerini oluşturmuştur. Yaşayan dillerin gücü, o dili konuşan cemiyetlerin ekonomik güçlerinden, teknolojik güçlerinden, örf, âdet ve an'anelerine bağlılıklarından kaynaklanır. Bu unsurlarla desteklenmeyen diller, zamanla güçlerini kaybeder, "ölü dil" haline gelir. Latince bunun en belirgin misâli. bugünkü İngiliz dilinin gücü, bu dili konuşan İngiliz cemaatinin ortaya koyduğu ekonomik ve teknolojik üstünlüğe bağlıdır. Dolayısıyla İngilizce'nin diğer dilleri etkilemesi tabiidir. Lâle Devri'nden bu yana, Türk dilinde ifade gücünün zayıflamasına, Osmanlı devletinin maruz kaldığı

(*) Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

(1) XIX. yüzyılın başından, özellikle Tanzimat'dan bugüne kadar Türkiye'de yapılan tercüme faaliyetlerinin tarihçesi ve muhtevası hakkında bilgi edinmek isteyen meraklılara, 1940'lı yıllardan sonra Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Tercüme Burosuna yayınlanan **Tercüme Dergisi** serileri ile yazar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi **YAZKO-ÇEVİRİ** serilerini ve **Türk Dili : Çeviri Sorunları Özel Sayısı** (Ankara, TDK. Temmuz 1978, sayı : 322) kaynak olarak gösterebiliriz.

dış saldırılar, ekonomik sıkıntılar, teknoloji zayıflığı, gelişen teknolojiye ayak uydurmada geç kalınması, yayın faaliyetleri ve vasıtalarının yetersizliği, Türk insanın asırlardır ihmâl edilmesi gibi haller en büyük âmil olmuştur. Ayrıca son otuz yıldır Türkçeyi yabancı kelimelerden kurtarma faaliyeti adı altında tamamen ideolojik ve son derece anlamsız "öztürkçeleştirme" hareketi, Türk diline yapılan en büyük "hainlik!" olmuştur.

XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar dünya kültür, edebiyat ve sanat diline Fransızca'nın hâkim olduğu herkesce bilinen bir gerçek. Fransız Rönesansı'nın, Fransız Klasik Edebiyatı'nın, XVIII. yüzyıl Fransız "Münevverler Çağı"nın, XIX. yüzyıl Romantizm, Realizm, Pozitivizm, Natüralizm çağlarının tesirlerini dünya kültür ve edebiyatından silip atmak mümkün değildir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da özellikle Fransa'da moda haline gelen "Egzistansyalist" felsefe insanı, "yaptığı ve yapabildiklerinin toplamı" olarak tarifler. Biz de dili, "o dilde üretilen ve üretilebilenlerin, hattâ üretilecek olan anlatım ürünlerinin toplamı" olarak tarif edersek yanlış olmayacağını sanıyorum. Bugün sürdürülmekte olan "öztürkçeleştirme" hareketi, Türk dilinin üretkenliğini durdurmaktan başka birşey değildir. Türk dilinin ruhuna uygun canlanmayı ve ifadesini zenginleştiren yenilenmeyi yürekten destekliyoruz. Ancak evladımın beni anlamamasına sebep olan ve olacak faaliyetlerin karşısındayım. Halit Ziya'ların, Reşat Nuri'lerin, Mehmet Akif'lerin, Yahya Kemal'lerin üslûbunu benden ve evlatlarımdan alanlara lanet olsun!

Duygularımızı, düşüncelerimizi, yaşama tarzımızı ve benzeri şeyleri aktarmada kullandığımız ifade yollarına "üslûp" diyoruz. Fransız yazarı Buffon'a göre "üslûp", insanın kendisidir; insanı ifade etme sanatıdır. Her yazarın eserinde, kendine has karakter ve düşünce yapısından izler bulunmasına üslûp denir. Bu bakımdan Racine'in üslûbundan Corneille'in üslûbunu, Esop'un üslûbundan La Fontaine'nin üslûbunu, Voltaire'in üslûbundan Diderot'nun üslûbunu, J. J. Rousseau'nun üslûbundan Montesquieu'nün üslûbunu, Balzac'ın üslûbundan Zola'nın üslûbunu, Yahya Kemal'in üslûbundan Necip Fazıl'ın üslûbunu, ancak bu sayede ayırdetmemiz mümkün olur.

"Şekil" ve "Muhteva" olmak üzere edebiyatçılar, üslûbu ikiye ayırırlar. Esere dışarıdan bakma (eserin kapak düzeni, resimleme düzeni, bölümler arasındaki orantı düzeni), eserdeki kelimeler bakımından dil yapısı (isim olarak kelimeler, sıfat olarak kelimeler, bağlaç olarak kelimeler, ses bakımından kelimeler, fonksiyon bakımından kelimeler, vb...), ardarda gelmesiyle eseri binâ etmesi bakımından cümleler (açıklık bakımından cümleler, uyum bakımından cümleler, birlik bakımından cümleler, yapı

bakımından cümleler, olumluluk bakımından cümleler, nida bakımından cümleler, emreyleme bakımından cümleler vb...) bütün bunlar eserde, "şekil" yönünden aranan unsurlardır.

"Muhteva" yönünden aranan unsurlar ise, yazara veyâ "fiktif" dünyanın kahramanlarına bağlı olarak eserde tezahür eden duygular, düşünceler, imajlar ve benzeri niteliklerdir. Bir objeye, "hakiki" veyâ "fiktif" dünyaya bağlı olarak aklın tezahür etme tarzına "düşünce" diyoruz. Akılda tezahür eden bu objenin veyâ dünyanın temsil edilme biçimine "fikir" diyoruz. Düşüncenin gücü, tezahür eden hususiyetlerin "gerçeğe" benzeyebilmesine bağlıdır. "Hakikî dünya" insanın içinde bulunduğu, nefes alıp verdiğimiz dünyadır. "Fiktif dünya" (ki buna Fransız dilinde Fiction diyorlar) yazarın, romanda veyâ hikâye ve yazılarında yarattığı dünyadır. "Hakikî dünya"nın yaratıcısı Allah, "fiktif dünya"nın yaratıcısı yazar'dır. Bı yazarın güçlü olması, meşhur olması, ifadesinin akıcı olması, yarattığı "fiktif dünya"nın "hakikî dünya"ya benzeyebilmesine; gösterilen imajların "hakikî dünya"daki karşılıkları ile özdeleşebilmesine ve doğruluk derecelerine bağlıdır.

Bir objeden uzaklaşma veyâ o objeye yaklaşma ve bağlanma tezahürüne "duygu" denir. Ancak kavram bakımından birbirlerine çok yakın olan "duygu" ile "ihtiras"ı karıştırmamak gerekir. Ruhta tezahür eden istek ile obje arasında kurulan bağ, tabii olabildiği ölçüde elde edilen "orantılı duygu"ya "ideal" diyoruz.

Konumuzun muhtevası bakımından "üslûp" hakkında bu açıklama ile yetinmek istiyoruz, çünkü "üslûp"un tercüme ile olan bağı bu yöndedir. Yoksa sadece "üslûp" başlıbaşına bir ilim dalı olacak kadar geniş kapsamlıdır.

Bu açıklamaların ışığında "üslûp", duyguları, düşünceleri, fikir cereyanlarını ve benzeri şeyleri aktaran sanat anlayışlarının tümünü ihtiva ettiğine göre, "tercüme" de yine bütün bu hususiyetleri ihtiva eden ayrı bir sanat dalıdır. Herkes, duygularını ifade eder, düşüncelerini söyler, fikir cereyanlarını ve benzeri şeyleri kendince ifade ve yazmağa çalışır ama, o kişinin gerçek üslûp yaptığını söylemek mümkün değildir. Bu bakımdan yabancı dil konuşup yazabilen herkesin de tercüme sanatını bildiğini söyleyemeyiz. "Tercüme zor bir sanattır. En basit bir cümleyi bir dilden başka bir dile aktarırken türlü türlü şekillerde kaleme almak mümkündür. İşte zorluk burada başlar. Bu çeşitli şekillerden birini seçmek, ilkin hatıra gelen ve asıl metnin belli kelime kadrosu bakımından en benzeri olan cümleyi hemen beyaz kağıda dökmekten, aynı fikrin daha kaç türlü söylenebileceğini zihinden geçirip bunların en uygun olanını seçmek... Görülüyorki bu bir muhakeme ve zevk işidir. Şu halde tercüme ede-

nin her iki dile hakimiyet kadar, kuvvetli bir muhakeme ve zevk sahibi olması gerektiği "kendiliğinden ortaya çıkar" (2).

Herşeyden önce **tercüme** ve **çeviri** kavramlarına bir açıklık getirelim. Fransız dilinde bir **version** kelimesi vardır ki, Fransız dili dışındaki dillerden Fransızca'ya yapılan ifade aktarımına, **version - (çeviri)** denir; bir de **thème** kelimesi vardır ki Fransızca'dan başka dillere yapılan ifade aktarımına, **thème (çeviri)** denir. Türk dilinde bunların her ikisini birden yapabilme özelliğine **tercüme** denir. Bu işi ikendilerine meslek edinenlere **tercüman**, **mütercim** denir. Her nedense bu gün anlam bakımından son derece yüklü bu kelimelere pek itibar eden yok. Var mı yok mu **çeviri**, **çevirmen**, **dilmaç**, **cevirgen** vb...! Bizim anladığımızı göre **çeviri**, meselâ **Fransızca-Türkçe çeviri** gibi, bir dilden ötekine yapılan ifade aktarımıdır. Bu işi yapana da **çevirmen** diyebilirsiniz. Türkçemizde **tercüme** kelimesi anadilden yabancı dile, yabancı dilden anadile yapılan iki yönlü ifade aktarımlarına denir. Bu işi sözlü, bir dereceye kadar yazılı olarak yapanlara **tercüman** denir.

Tercüme yapmanın "üslûp" gibi bir sanat meselesi olduğunu belirtmiştik. Üslûp sanatlarını kullanmak suretiyle eser binâ edenlere **yazar** dediğimiz gibi, biz tercüme sanatlarını kullanacak **tercüme eser** inşâ edenlere **mütercim** diyoruz. Her kitap yazanın **yazar**, her şiir yazanın **şair** olmayacağı gibi, her yabancı dil bilip **tercüme** yapanın mütercim olması mümkün değildir. "Bütün insanların karakteri aynı olsaydı tercüme kolay bir şey olur ve mütercimden istenilen yegane vasıflar sadakât ve dikkat olurdu. Maalesef insanların karakterleri farklı olduğundan mütercimnin vazifesi orijinal metnin manasını ve ruhunu vermektense ibaret sayılmaktadır. Mütercim muharririn fikirlerini hazmetmeli ve onları en münasip bir şekilde ifade etmelidir. Diğer bir noktai nazara göre mütercim yalnız fikir ve hisleri değil aynı zamanda da üslûbu da nakletmelidir. İlk noktai nazara göre bir mütercim esas metni iyileştirmeye ve güzelleştirmeye mecburdur; son noktai nazara göre mütercim esas metnin kusurlarını bile muhafaza etmeli ve eserin en ince nuanslarını vermeğe çalışmalıdır" (3).

XVII. yüzyıl Fransız Edebiyatının yazarlara getirdiği **Klasik kaide**ler, iki yüzyıldan fazla bir süre geçerliliğini korumuş, Fransız yazarlarına yazmasını, dili kullanmasını, edebiyat sanatı yapmasını, üslûp yapmasını öğretmiştir. Bu zorlamanın neticesidir ki Fransa'da bir "münevverler çağı", Romantizm, realizm, naturalizm çağları yaşanabilmiştir. Eser binâ etmek için üslûp sanatlarının bilinmesi, dilin mükemmel kullanımı, ifade zengin-

liği, geniş muhayyile gerektiği gibi, **tercüme eser** inşâ edebilmek için de, mütercimnin mutlakâ üslûp sanatlarını bilmesi gerekir. **Tercüme**'yi kendine meslek edinen kişi normal üslûp sanatlarını bilmesi gerektiği gibi, ayrıca bilim dalı sahalarına göre özellik arzeden üslûp sanatlarını da bilmesi gerekir: Ziraat sahasında tercüme yapan birinin ziraat üslûbunu, tıp sahasında tercüme yapanın tıp üslûbunu, hukuk sahasında tercüme yapan birinin hukuk üslûbunu vesair bilim dalları üslûplarını bilmesi gerekir, Aksi takdirde yapılan, lügatteki sözcükleri dizmekten başka bir şey değildir. Yabancı dil bilmeyen herhangi biri de aynı işlemi yapabilir. Bir şiiri şair tercüme ederse, bir edebî eseri edebiyatçı tercüme ederse, bir tenkid yazısını tenkidci tercüme ederse, bir romanı romancı tercüme ederse, bir tıp kitabını doktor tercüme ederse, vesair yazıları sahasında uzmanlaşmış, ya da en azından yazının ilgili olduğu sahanın uzmanından yardım alınırca yapılan tercüme "çeviri kokmaz".

Yazı, dolayısıyla metin insanlar arasında bir kommunikasyon vasıtası olduğuna göre, dil de zaman zaman coğrafya ile sınırlı olmasına rağmen, kitap, milletlerarası bir kommunikasyon vasıtası özelliği arzeder. Aynı dilleri konuşan ve aynı medeniyetlerin tezahürü kitap ile gelen bağı aktarmada **mütercim** aracılık yapan bir kahraman! Verilmek istenilen mesajı, yani metni anlamak, sonra da doğru olarak idrak edilen mesajı alıcısına, yani karşı dilin okuruna doğru aktarmak gerekir. Tercüme edilen metnin türü ne olursa olsun, mesajın yüklediği muhtevanın doğru çevrilmesinin zarureti herkesin bildiği bir gerçek.

Mütercim herşeyden önce bir okurdur, tercüme edeceği metni kendi dil ve kültür birikiminin yardımıyla çözmelidir. Metnin amacı bir mesajı aktarmaktır. Sıradan bir yazıyı tercüme etmek için, lügatler yeterli olabilir. Ancak roman, tiyatro ve şiirle ilgili metinlerde mütercim zor duruma düşer, çünkü bu türlerin dili, üslûplu dildir. Sıradan bir lügat, kelimelerin "metin anlam"larını vermeye yeterli değildir, çünkü "üslûplu metin" ile birlikte kelimelerin lügat anlamları biter. Metni oluşturan cümlelerin gramer yapılarının ötesinde yer alan yazarın yaratıcılığını ve metnin ardındaki kültürel bağı da bulmak ve değerlendirmek gerekir. Ele alınan metin türü ne olursa olsun mütercim, hem gramer açısından, hem de yazarın vermek istediği mesaj açısından anlam ilişkilerini doğru kurmak, doğru aktarmak zorundadır.

Edebî metinler söz konusu olduğunda, "şekil" ve "muhteva" arasında diyalektik bir ilişki olduğundan sadece anlamın doğru aktarılması yetmez. Bir roman, bir tiyatro ya da bir şiirde, yazarın kelime seçimi, bunun yanısıra cümle düzeni ve anlatım biçimi de önemlidir. Yazarın vermek istediği mesajı taşıyan muhtevanın doğru aktarılmasının, değişmez olma-

(2) Yaşar Nabi Nayır, **Tercüme Dergisi**, M.E.B., 19 Mart 1943, III. cilt, s. 422.

(3) A.T. Tytler, **Essay of the Principles of Translation** Çeviren: Erol Güneş, **Tercüme Dergisi**, M.E.G., 19 Mayıs 1941, s. 170.

sının yanında "üslûp şekil yapısı"nın da aktarılması, eserin yazarına saygı gereğidir. "Çeviri, olanca dikkati gerektiren, olanca bilgiyi, seferberliği isteyen bir uzmanlık işidir. Bizde her çevirmenden, her tarz eserin çevirisi istenir. Oysa burada uzmanlaşma söz konusu olmalıdır. Sözelimi bizde, Shakespeare çevirmenleri, Balzac çevirmenleri, Tolstoy çevirmenleri olmalıdır. Yoksa aslındaki üslûbu ve tını kaybolmaya mahkumdur" (4). Haklı söze ne demeli!

Kaynak metin ile çeviri-metni arasında "şekil" bakımından "kayma" olabilir. Mütercim "muhteva"da **kaydırma** yapmamalı aksi takdirde "yanlış tercüme" söz konusu olur. Mütercim muhtevayı aktarırken, onun sunuluş biçimine uymalıdır. Bir dilden öteki dile yapılan çevirilerde, kaynak dilde yazılanlar mutlaka tabiiîliklerinden kaybeder. Çünkü her dilin bir ruh yapısı vardır; aynı dili konuşanlar arasında doğuştan getirdikleri, ama zamanla geliştirdikleri ortak bir dil ruhları vardır. Bu ruh, bir başka dilin ruh dairesi ile karşılaştığı zaman tabii olarak bazı değişikliklere uğraması kaçınılmazdır. "Ana Dili bilinçten çok bilinçaltının malıdır, onu konuşurken kendimizi dinlemeyiz; ve sözün akışına kapılır gideriz. İkinci dil zihnin sürekli denetimi altındadır. Ancak ikinci bir dile başladıktan sonra kelamın nisbiliğini sezmeğe, ifadenin amaca uygunluğundan şüphe etmeğe başlarız. Yabancı dil bize doğru konuşmak kaygısını getirir. Konuşurken kendimizi dinlemeyi, kelimelerin aczini, cümlelerimizin sakatlığını, kelâmın topalladığını görmeyi yabancı dil öğretir. Dilin estetiğine varmak, dile bir sanat eserine bakar gibi bakabilmek ancak yabancı dil eğitiminden sonra kabildir. Bu bakımdan olgun bir ana dili, çoğu zaman yabancı dil bilgisi ile atbaşı beraber gider. Yabancı bir dil öğrenmeden anadilin inceliklerine hâkim olmuş hiçbir edip yok gibidir. Dikkat edilirse edebiyat tarihinin en parlak devirleri yabancı bir dilin en iyi öğrenildiği devirlerdir. Bütün Avrupa milletleri, anadillerinin bilincine latinceyi öğrendikten sonra varmışlardır. Her rönesansın yabancı bir dili vardır. Büyük düşünce adamları arasında dil aşamasından geçmemiş olan yoktur. İkinci bir dil öğrenmek yeni bir düşünce sistemine, yeni bir kavramlar âlemine girmektir. Onu öğrenmekle kafamıza sözlük ya da bir tercüman değil, yeni bir disiplin koymuş oluruz."(5)

Bir dilin ruh dairesi içinde duygular, düşünceler fikir cereyanları, duyma ve sevme tarzları farklı farklıdır. Bir Fransız çocuğuna "mon petit cochon!" (— Benim küçük domuzum!) diye sevgi tezahüründe bulunurken biz Türkler çocuklarımızı "Kuzum benim!" diye severiz. Bir dilden ötekine duyguda ve düşüncede böylesine farklı tezahürler olduğuna göre,

"cochon" ve "kuzu" örneğinde olduğu gibi aktarılan tercüme de farklı olacaktır. Duygu, düşünce vesair alanda bir dilde tezahür eden ifadenin, bir başka dilde tezahür etme biçimine biz **tercüme** diyoruz. Türkçe'de "metin" anlamıyla bilinen Fransızca'daki "texte" kelimesi, kullanım sahasına göre, kimi zaman **örgü**, kimi zaman **parça**, kimi zaman da bütün bir **kitap**, ya da bir yazarın tüm eseri anlamına gelmektedir. Meselâ "un texte tiré de Balzac", "Balzac'dan alınma bir parça"; "le texte littéraire de Balzac" "Balzac'ın edebiyat eseri"; "un texte médical" "tıp ile ilgili bir parça" gibi, daha başka kelimelerle de bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Fransızca'daki "acte" kelimesi, "acte de naissance"da **belge**, "Troisième acte"da tiyatro eserinde "perde", zaman zaman da "davranış" anlamında kullanılır Türkçe'de. Ancak "texte" kelimesinin "örgü" mü, "parça" mı, "eser" mi, "kitap" mı; "acte" kelimesinin "belge" mi, "perde" mi, "davranış" mı anlamına geldiğini tesbit edebilmek uzmanlık isteyen, en azından uzmanlık yardımı isteyen bir iştir.

XVI. yüzyılda Etienne Dolet, tercüme yaparken "metnin anlamını tam kavramak; iki dili de çok iyi bilmek; kelimesi kelimesine çeviri yapmaktan kaçınmak; (...) üslûbun ahengine bağlı kalmak" (6) derken bizden farklı düşündüğünü sanmıyorum. Bu bakımdan tercüme yapan kişi, bunu hangi sahada yapmak istiyorsa, o sahanın uzmanı kadar uzmanlaşmalıdır; Flaubert'in beş yılda yazdığı bir **Madame Bovary**'i beş günde tercüme etmemelidir. Bir Flaubert'i, bir Balzac'ı, bir Zola'yı, bir Proust'u, bir Camus'yü, bir Sartre'ı, bir Malraux'yu çeviren kişinin muhayyilesi, bu yazarların muhayyilesine denk düşmeli. Freud'ün eserlerini çeviren birinin, en az Freud kadar "ruhbilimci" olması gerekir. "Bir tercüme, orijinal metnin fikirlerini tam bir şekilde vermemelidir. Bir mütercim orijinal metnin fikirlerini tam bir şekilde ifade etmek için ilk şart orijinal eserin lisanına ve mevzuuna vâkıf olmasıdır. Bu şart yerine getirilmezse mütercimin hiçbir zaman muharririn fikirlerini tam bir şekilde anlamış olduğundan emin olamayız. (...) Tercümenin şekli ve üslûbu aslının şekli ve üslûbunun aynı olmalıdır. Çünkü bir muharriri anlamak nisbeten kolay ise de onun üslûp ve tarzını taklit etmek şüphesiz çok daha zordur. İyi bir mütercim muharririn üslûp karakterlerini hemen keşfetmeli ve onları aslında olduğu gibi tercümede de açık bir şekilde göstermelidir. Bunu yapmayan bir mütercim manayı ne kadar sadık bir şekilde verirse versin gene sadık sayılmaz. Çünkü mana ile üslûp birbirinden tamamen ayrılmaz ve birini vermeyen diğerini de veremez. (...) Tercümenin ifadesi aslı kadar tabii olmalıdır. Bu kaidenin tatbikatı şüphesiz ki mütercimin vazifesinin en zor kısmını teşkil eder. İyi bir ressam bile aynı renkleri kullanarak bir tablonun tam bir kopyasını kolay

(4) Can Yücel, *Milliyet Sanat Dergisi*, Nisan 1986, 142/15, s. 13.

(5) Sebahattin Eyyüboğlu, *Milliyet Sanat Dergisi*, A.g.y., s. 12.

(6) Süheylâ Bayraktar, *Filolojinin Oluşumu*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1975, s. 44.

kolay yapamaz. Mütercimın vazifesi çok daha müşküldür; o, bambaşka renklerle aslın kuvvet ve güzelliğini vermeli; başka unsurlarla eserin tıpkısını yapmalıdır. Mütercim tam bir taklid yapmalı; fakat onu yaparken kendi yazmış olduğu gibi tabii bir üslûp kullanmalıdır. Tabii bir şekilde yazmak ve aynı zamanda sadık kalmak... Mütercim işte bu zıt şartları tatmin etmelidir. Bunu yapmak için de kaide yoktur; yegâne kaide bilgi, çalışma ve istidattır. (...) Lisanların birbirinden ayrı oluşu bizi bazen sadık kalmak için muharririn üslûp ve tarzından uzaklaşmaya mecbur eder. Fakat üslûba sadık kalmak için manadan uzaklaşmak büyük bir hata olur. Aynı şekilde tercümenin tabii ve seyyâl olması için metnin manasından veyâ üslûp tarzından uzaklaşmak hiçbir zaman doğru sayılmaz. (...) Şaşalı parlak güzel üslûbun tercümesi zannedildiği kadar zor değildir; tercümesi zor olan üslûp, basit, seyyal üslûptur. Çünkü, "edebî" denilen üslûbun karakterleri göze çarpar ve onların taklidi mümkündür. Halbuki tabii üslûbun esas karakterleri müşahede edilmiyor ve onların taklidi değil, görülmesi bile bir dikkatin eseridir. (...) Muharrir ile mütercim arasında bir yakınlık olmalıdır. Bununla Cicero'yu tercüme etmek için onun kadar büyük bir hatîp olmak lazım geldiğini söylemek istemiyorum. Fakat mütercim asıl metnin bütün kıymetini anlamak, eserin bütün mantık silsilesini takibetmek, onun güzelliğini bütün ruhu ile sezmek için muharririn ruhu sınıfından olmalıdır. Bunun içindir ki en iyi mütercimler tercüme ettiği eserlere benzeyen eserler yazanlardır. (...) Büyük bir muharrir olmak için milletin hususiyetlerini bütün kuvvetleriyle hisseden ve onları kendinde taşıyan bir insan olmak lazımdır. Büyük bir muharrir olmak için bu esas şarttır ve işte bu şarttır ki iyi bir mütercim olmaya engeldir. Kendi milli kültür ve hususiyetleriyle dolu bir muharrir diğer bir milletin eserlerini tercüme ederken ister istemez kendi inandığı kıymetlere ehemmiyet verip esas metni değiştirecektir. Bunun en güzel misâli Voltaire'in Shakespeare'den yaptığı tercümedir. Voltaire'in kaleminden geçen Shakespeare kendine ne kadar az benzemektedir. (...) Voltaire Hamlet'in mısralarını tamamen değiştirmiş onları Fransız klasik trajedinin üslûbuna uydurmuştur. Voltaire ingilizce bilir ve büyük bir şairdir. Fakat Shakespeare ile Voltaire ve umumiyetle Fransız ile İngiliz karakterlerinin arasındaki fark sadık bir tercüme yapmaya engeldir. (...) Demek ki büyük bir mütercim olmak için büyük bir muharrir olmak lazımdır, fakat Voltaire'in misâli açıkca gösteriyor ki büyük bir muharrir olmak büyük bir mütercim olmaya hiç de kâfi değildir. Büyük bir mütercimden istenilen şartlar büyük muharrirden istenilen şartlardan fazladır. Bunun içindir ki büyük mütercimler büyük muharrirlerden daha nadirdir ve onlardan daha az kıymetli değildir." (7)

Bir müzisyen, bir kompozitör, bir edebiyatçı, bir tenkidci, bir romancı,

(7) A.T. Tytler, A.g.y., s. 170-176.

bir şair, bir sanatçı olmak nasıl bir kabiliyet, bir veri, bir ilhâm gerektiriyorsa, tercüme yapabilmek için de dili çok iyi bilmenin yanında, kabiliyet ve ilhâm gerektirir, son derece zengin bir ifade gücü gerektirir. Türk dili kadar zengin bir ifade gücünün bir başka dilde olduğunu sanmıyorum. Türk dilinin hakiki kullanımı öğretildiği, kullanım yerlerine göre yaşayan ve gerekli olan kelimelerin seçimi yapılabildiği takdirde, türkçe'nin ifadesi son derece kıvraktır. "Herhangi bir dilden türkçeye kitap tercüme eden bir insanın, herşeyden önce, üzerinde çalıştığı metindeki fikirlerden de önce türkçenin icaplarını düşünmesi, onlara uyması lâzımdır. Dili zorladığı takdirde söylediği anlaşılmaz; bu suretle metne sadakatsizlik etmiş olur. Tercüme etmek bir dilde düşünülmüş bir şeyi, başka bir dilde düşünmek demektir. Fransızca bir kitap fransızca düşünülmüştür. Onun yeniden türkçe düşünmek lâzımdır." (8)

Yûnus'dan Karacaoğlan'a, Aşık Veysel'e, Yahya Kemâl'e, Mehmet Akif'e, Necip Fazıl'a kadar Türk dilinin gücünü, ifade tarzını bir başka dilde bulmak mümkün değildir. Daha güçlü bir ifade tarzına sahip olmanın yolu, bu ustaları taklitten geçer. Atatürk'ün **Gençliğe Hitabesi** ile Mehmet Akif'in **İstiklâl Marşı** XX. yüzyılın Türk dili ile ifade edilip kaleme alınmış ölümsüz destanlarıdır. Bir tek kelimesini değiştirmek mümkün değildir. Bu tür yazıları bir başka dile aktarmak için, "tercüme" tabiri değil, ancak "tefsir" tabiri kullanmak mümkündür. Fransız milli marşı "**Marseillaise**" tercüme değil ancak tefsir edilir. Bir Türk için **Marseillaise**'in tercümesi nasıl saçma ise, bir fransız için de **Gençliğe Hitabesi** veyâ **İstiklâl Marşı**'nın tam tercümesi o derecede saçma gelebilir. "Tercüme esnasında mütercim kelimelerin manalarını nakil ile kanaat ettiği müddetce, bu hayat yok olur. Orada sadece bir takım ölü kelimeler silsilesi kalır. Asıl mütercim, bu cansız malzemeye, naklettiği dilde yeni bir hayat vermesini bilen kimsedir. Bu işte ona yardım edecek unsurlar, kendi dilinin dehasına olan vukufu ile beraber, tercüme edeceği eserin dilindeki hayatı bizat duyması, hattâ birlikte yaşamasıdır" (9).

"Tercüme, sadece kelimelerin karşılığını koymak değildir, dilde bir yaratma işidir. Sadece kelimelerin karşılığını bulmak olsaydı, bugün diyelim ki Fransa'da bir ingilizce bilen ingilizce kitapları iyi tercüme edebilmesi lâzımdı. Ama öyle değil, falan romanın ingilizcesi çok güzeldir, tatlı tatlı okunur diyorlar; fransızcasını alıyoruz: sıkıntılı, okunmaz bir şey. Bir Gide'in, bir Lacretelle'in, bir Jean Aubry'nin tercümesinde başka bir değer oluyor. Neden? Onlar tercüme ederken kendi dillerinin özellik-

(8) Nurullah Ataç, Tercüme Dergisi, 19 Temmuz 1944, s. 266.

(9) Sabahattin Ali, Tercüme Dergisi, 19 Temmuz 1944, s. 266.

lerini düşünüyor, ona göre yaratıyorlar da ondan. Asıl metindeki kuruluştan ayrılmayan tercümelemlerle Fransızlar da alay ediyor". (10)

G. Jean Aubry, Joseph Conrad'ın **Denizin Aynası** adlı eserini Fransızcaya tercüme ederken, yaptığı tercümeyle kitabın yazarına göstermek için Londra'ya gider ve önsözünde konu ile ilgili olarak şunları yazar: "Mütercimim vazifesi umumiyetle nankör ve aldatıcı biri olarak tasvir edilir: şahsi tercübem bana işin tadına doyum olmayan meyvalar, kıymetli dostluklar kazandırabileceğini, çok faydalı görüşmelere vesile olacağını keşfettirdi. Tercümede insan kendi kabiliyetleri kadar noksanlarını da ölçmek imkanını buluyor; kabiliyetlerinden çekinmeğe, noksanlarını gidermeğe çalışıyor; kendini beğenmekte acele etmemeği öğreniyor; bir işe kendini vermenin zevkini, sabrın mükafatını, buluşun sevincini taşıyor. İnsanın her iki dilde ve kendi kendisiyle yaptığı bu devamlı savaş, muvaffakiyet peşinde koşmayanlara ve tercüme sahasına edebî bir huşu ile girenlere tertemiz, tatlı heyecanlarla dolu çalışma saatleri kazandırıyor." (11)

Eser, mütercim vasıtasıyla beynelminel kommunikasyonun bir ucunda yer alan asıl yazardan, öbür ucunda yer alan "çeviri okuru"na ulaşır. Yazar ile "okur" arasında doğru aktarımın kurulabilmesi için, herşeyden önce tercümenin okunabilir olması gerekir. Çeviri okuru, eseri dil bakımından anlamakta güçlük çekerse, kendini fazla yormaz, kaldırır atar. Çeviri okurun kitaba bağlayacak olan, doğru kullanılmış anadildir. "Her roman, her şiir herşeyden önce bir sanat eseridir; onu başka bir dile çevirirken o yeni dilde de bir sanat eseri olmasına çalışmak gerekir. Başka dilden tercüme ettiğiniz güzel bir cümle, sizin dilinizde tatsız birşey olmuşsa, mânaya istediğiniz kadar bağlanın, gene öze hainlik etmiş olursunuz." (12)

Bir dilde üslup sanatları, o dili konuşan milletin diliyle özdeştir. Her dilin kendine has üslup sanatları vardır. Tercümeyle bunlardan ayrı düşünüldüğümüz zaman, o tercüme "çeviri kokar", o tercüme lügatteki kelimelerin "linéaire" olarak yatay şekilde dizilmesidir.

BİR TEKLİF

Üniversitemizin çoğunda Doğu Dilleri ve Edebiyatları, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümleri, bu bölümlerin bünyelerinde her dil ile ilgili olmak üzere filoloji anabilim dalları mevcuttur. Bölümlerin lisans program-

(10) Nurullah Ataç, **A.g.y.**, s. 156.

(11) **Tercüme Dergisi**, Ocak 1953, sayı: 55, s. 56-57.

(12) Nurullah Ataç, **A.g.y.**, s. 156.

larındaki "Çeviri!" dersleri ile verilmek istenen "Tercüme Eğitimi" son derece yetersiz olup, yapılan bu dersler de dil eğitimi ağırlıklıdır. Bu bölümlerin dört yıllık eğitim süresi içinde **Tercüme** derslerine düşen pay yüzde beş bile değildir. Mezun olan öğrencilerin çoğu, **tercüme** ile ilgili olarak hiçbir olgunluğa ve yetkinliğe ulaşmıyor. Ancak **tercüme** yapmaya kararlı olarak mezun olan birisi, çalışmalarını ve bu yöndeki öğrenimini sürdürülebilecek bir uzmanlık alanına ihtiyaç duyuyor. Bu bakımdan üniversitemizde bu alandaki boşluğu gidermek üzere ya bağımsız **Tercüme Bölümleri** ya da mevcut **Filoloji** bölümlerine bağlı olarak **Tercüme Anabilim dalları mutlaka** yaygınlaştırılmalıdır. Yabancı dil öğretiminden tamamen farklı olarak Tercüme üslup ve sanatlarını, kültür ve medeniyet eğitimine paralel olarak belirli bir **lisans** programı dahilinde öğretilmelidir. Yoksa başarısız veyâ yanlış da olsa bir çok alanda eserler tercüme edilecek, bunlar herşeye rağmen basılacak ve okunacaktır. Bu yanlış tercümelemlerin dile ve kültürümüze zararlı etkileri de gözden uzak tutulmamalıdır. Tercüme eserlerin eleştirisinin yapılacağı derslerin de Tercüme Bölümleri lisans programlarına alınmakla, doğru ve sanat değeri olan tercümelemlerin yapılması desteklenmiş ve teşvik edilmiş olur. Tercüme meselelerinin tartışılacağı sempozyumların sık sık yapılmasında fayda görüyoruz. Tercüme ile ilgili faaliyetlerin yalnız kendi sahası içinde bırakılması, etkinliğinin edebiyat sahasına da kaydırılıp genişletilmesi, sanırım bu konudaki **müphemiyeti** giderebilecektir.